

СРПСКА ПОЕЗИЈА СТРАДАЊА И ПАТЊЕ♦

РЕЗИМЕ: У раду се, у основним цртама, разматрају кључна мјеста и мотиви у српској поезији страдања и патње коју је наш народ преживио у фашистичким логорима смрти и на другим мјестима само због тога што је више од свега волио слободу. Стихови су преузети из једине поетске руковети (антологије) те врсте под насловом *Пред сјенима српских мученика* у којој се налазе изабрани стихови посвећени српском страдању.

Кључне ријечи: поезија, патња, пред сјенима српских мученика

Ријетко који народ на планети земљи има тако поносну и тако страдалничку историју као српски народ. Српске жртве, од Теле – куле, од разних разаципања на крст и набијања на колац па до "натоовске" злочиначке хуманитарне ироније означене синтагмом "Милосрдни анђео", су биле изложене најстрашнијим мучењима баш у двадесетом вијеку. Општепознате одреднице новијих страдања су постале Добојски логор, Арад, Аушвиц, Јасеновац, Сисак, Шумарице, Шурманци, Пребиловци, Јадовно, Стари Брод код Вишеграда, Миљевски понор и слична многа друга стратишта која још нису ни из далека освијетљена ни са историјског становишта. Али не само што нису освијетљена са становишта историјске истине, него је мали број њих постао пјеснички мотив увијен стиховима сјећања, бола и људске патње пјесника једног за слободу страдалог народа. А још је мањи број пјесника који су те мотиве у крваве завоје својих стихова увијали. Ти ријетки пјеснички субјекти су се у поетским формама јављали у три основна приступа жртви и страдању, као пјеснички субјект који је непосредна жртва злочина, као пјеснички субјект који је свједок, односно посматрач злочина и треће, као пјеснички субјект који је у некој врсти молитвеног односа према недужним жртвама.

Међу првим српским пјесницима који је личну исконску стрепњу пред жртвама усташког логора Јасеновац претворио у стихове и метафоре био је Витомир Вито Николић, а затим и Ранко Павловић, Жељко Грујић, Милош Јанковић, Добрица Ерић, Ђорђе Радишић, Божидар Васић и Анжелика Николина Кучинар.

Витомир Николић, баш као и Божидар Васић или Добрица Ерић Јасеновац доводе у везу с ријеком Савом, тим свједоком протицања, јер

Код Јасеновца
понире Сава
у понор помора,
у незнађе...
Ослушни како се
стропоштава
низ људске кости
и лобање.

(Витомир Вито Николић, Код Јасеновца понире Сава)

А Јасеновац је у питомој Славонији имао све услове да буде град срећних људи да није било тог "поноре и помора" у који

С висина живота
пада ријека

и далеко се
њен јек чује
-широм свијета
и широм
човјека
тај страшни
суноврат
одјекује.

(Витомир Вито Николић, Код Јасеновца понире Сава)

У том страшном суноврату људског разума, у поплави усташке мржње према Србима

У црне дане кад је кнез таме
дао нож сваком срболовцу
покосиле су усташке каме
Милион Срба у Јасеновцу.
Да не страдаше, вечна им слава
Утројили би се ... и то би сад
Био највећи српски град
Између Саве и Дунава.

(Добрица Ерић, Песма о Јасеновцу)

као реалност су се редали догађаји који никакве везе немају са људским разумом.

А баш поред те ријеке осим одраслих људи, жена и стараца страдало је и много дјеце која

... цео дан тамо, на обали Саве,
преклана јече као цврци...

(Ђорђе Радишић, Молитва циганска јасеновачка)

па онда није никакво чудо што су сва убјеђивања да вријеме све лијечи била узалудна, јер

Џаба Дрина прича Сави
ону причу о поплави,
џаба, џаба мој синовац
Сава памти Јасеновац!

(Бождар Васић, Џаба, џаба мој синовац
Сава памти Јасеновац)

Није само ријека Сава била свједок српског страдања. И многе друге српске ријеке су оплакивале невино пострадале Србе и свједочиле, а и данас свједоче о болу и патњи који су Србима крвници нанијели. Тако и ријека Сана свједочи о страдању Срба и оплакује њихов бол о чему пјева Боро Капетановић у пјесми Шушњар.

Тога лета на обали Сане
Плакало је и лишће на врби
Када су се грлили у води
Мртве рибе и стрељани Срби

(Боро Капетановић, Шушњар)

А осим Саве, Сане и других српских ријека, посебно крвав злочин над српском нејачи у Старом Броду код Вишеграда памти ријека Дрина. О том злочину се све до прве деценије двадесетпрвог вијека није смјело ни причати, па није ни чудо што је трагичну смрт преко 300 дјевојака и преко 6 000 жена, дјеце и стараца до сада опјевао само Свети Владика Николај Велимировић у Служби новомученицима српским под насловом Ђердан од мерцана у коме се посебна пажња посвећује добровољној смрти српских дјевојака које су бјежећи пред усташама на локалитету Старог Брода на Дрини колективно скочиле у валовиту ријеку тако рађе бирајући смрт, него усташке прљаве руке.

Плану рујна светлост од босанских страна,
Засија се нови ђердан од мерцана:
Изнад плахе Дрине са високе стене,
Буљук девојака са молитвом и вриском,
Скочише у реку да част очувају*
Ал' не од Турака, већ папских крижара.
Устраши се река, остави таласе,
дубине раскрили да гробница буде.
Над зеленом Дрином блеснуше голуби:
Девојачке душе ! Небо их пољуби.

(Свети Владика Николај Велимировић, Ђердан од мерцана)

А на трајном заборава се инсистирало више од пола вијека у бившој нам држави. Његовао се историјски заборава умјесто историјског памћења и поштовања недужних жртава, да би из тог историјског заборава васкрснуо крвавији злочин од оног првотног, стравичног, јасеновачког, старобродског и пребиловачког.

1. (1945.)

Заборава брате да је некад било,
заборава маљ, секиру и каму,
распорену жену, у сред ока шило,
ропац на прагу и бег у таму.

(Милош Јанковић, Јасеновац)

Није се смјело упамтити ни шта се дешавало у возу на путу Сарајево - Јасеновац 1942. године па ни чињеница како је заиста настала пјесма Ђурђевдан.

У возу пуном српских мученика,
одједном, мјесто вапаја и крика,

неком старцу се, из предсмртног несна,
у праскозорју оте вапај – песма

о Ђурђевдану, четердесет друге.

(Зоран Костић, Сарајево – Јасеновац)

* Мотив посвећен смрти преко 300 српских дјевојака које су 1942. године бјежећи од усташа скочиле у кањон Дрине у Старом Броду код Вишеграда. Извор, монографија Стари Брод, забораваљени злочин. (Прим. Раде Р. Лаловић)

Требало је заборавити и да је поред Јасеновца, такође уз Саву и стратиште Доња Градина. А баш је тамо

У Градини гроб до гроба,
а у сваком по град људи,
сто гробова – сто градова
под цвијећем узалудним.

(Витомир Вито Николић, У Градини гроб до гроба)

Забораву је требало предати и спаљене Србе у цркви у Глини, гдје је

1. (1941.)

Била црква – Богу колач,
и би ватра – шупаљ једњак,
лице таме – разрок кољач,
лице Христа – Љубан Једнак.

(Милош Јанковић, Глина)

Системско инсистирање на историјском забораву било је, по свој прилици, срачунато само на то да би се историја поновила, јер једино Срби нису довољно памтили своје недужне жртве па их нови кољачи подсећају на то ко је ко.

2. (1995.)

Погледај ме, брате, ја сам онај исти,
погледај док можеш и имаш чиме,
и деда је твој био ми на листи,
онај по коме дадоше ти име.

(Милош Јанковић, Јасеновац)

У заносу имагинарног братства и јединства само су Срби узалудно чекали да на њихов историјски заборав други узврате добротом и покајањем за своје гријехе, али

2. (1991.)

Нико никад не рече – извини,
бар толико пупољку на врату,
праштај оно што чиних у Глини,
у оном, овом и будућем рату.

(Милош Јанковић, Глина)

Иван В. Лалић је био један од ријетких српских пјесника који је на вријеме био свјестан да се ћутањем не гради будућност па је у пјесми Опело за седам стотина из цркве у Глини исказао резолутно противљење завјери ћутања.

1.

Нећу да прећутим; зидови су прећутали
И срушили су се. Ја, један, носим њих у себи,
Урасле у моју зрелост, неизговорене,
Иструлелих лица. Не могу да их отерам
Из бескрајног стакленог простора ноћи без сна.
Они нису трава. Они куцају, ноћу,
Изнутра, пажљиво, на затреперене прозоре
Мојих очију; сви мртви, и свима су грла
Расцветана у ружу. Не, нећу да прећутим
То насеље у мојој крви, јер ја сам један,
А њих је тада било више од седам стотина.

(Иван В. Лалић, Опело за седам стотина из цркве у Глини)

Не само Иван В. Лалић него и неки млади пјесници неће да ћуте, али и да опросте јасеновачки злочин не могу и кад би хтјели.

Прије ће ме под земљу лећи
Него ли ми забранити да говорим о крвавом пиру
О хиру црних кошуља и бљештавих оштрица
Неће од вас остати ни кошчица
Сами ћете себи пресудити

И ево ја молим се за опрост Богу
Али Јасеновац вам никако опростити не могу

(Анжелика Николина Кучинар, Јасеновац)

Поред јасеновачког пакла, двоструки пакао су доживјеле жртве пребиловачке. Први погром 1941. године и други 1992. године, оба погрома у мрклој ноћи у којој је било

Хиљаде тихих гласова,
и помијешани мирис крви и зноја,
опори ваздух још љепљив од борбе и боја,
и сузе из очију крупне и вреле.

(Анжелика Николина Кучинар, Свети Пребиловци)

након чега не оста на том простору нико од Драгичевића, нико од Булата, па онда

Нико од Јована
Нико од Ђорђа
Нико од Сима
Нико од Дамјана
И нико од Срећка Шарића

(Стеван Раичковић, Уместо камена за спомен – цркву
у Пребиловцима)

Посебно поетски снажне слике и индивидуалног и колективног страдања српског су дате у поезији Милинка Торомана у књизи Сlike бјежања и смрти гдје је пјеснички субјект наизмјенично и жртва и свједок смрти својих најмилијих

9.

За мојом мајком стално кољач трчи.
Пуца у небо а њу живу хвата.
Преко голог брда урличе и цичи.
Крвава до очију. Крвав до лаката.

У наручју њеном грчим се и плачем.
И рукама танким стишћем вреле груди.
Пењем се на лице и одозго скачем.
Шума је далеко. У њој мртви људи.

На голоме брду крвник хвата маму.
Стргао јој рубац. Откинуо кике.
Она као зрака падала у таму.
Да загрли мене, бор и рањенике.

14.

Улазе у Логор преплашене жене,
сасушени старци и начета дјеца.
Зелене стабљике, скамењене сјене
и дрхтаве зраке Сунца и Мјесеца.

Крвници их брзо дугим ножем боду.
Смрт их са зидина црном руком броји.
Мртваци скачу у краву воду.
У јами жена бебу-костур доји.

Излазе из Логора тијани костури.
Газе преко ријеке, у води до чела.
Бијеле се у таму што са неба цури
на мирисне куће запаљеног села

(Милинко Тороман, Сlike бјежања и смрти)

Истински бол за страдале сународнике, те истинске мученике још у вријеме ратног вихора осјетио је и снажно у поетске слике преточио Јован Дучић у низу пјесама у Отаџбинском циклусу написаном у далекој Америци, свјестан да за слободу у отаџбини умиру заиста они најбољи.

Стрељају и сад на свим пољима,
поред свих пута стоје вешала;
Падају бољи све за бољима.
С тлом српским крв се српска смешала.

(Јован Дучић, Лички мученици)

Осим Јасеновца, Глине, Лике и Пребиловаца, без икакве сумње, Шумарице су мјесто стравичног злочина. Мотив страдања крагујевачких, дакле, српских ђака, које је наступило након несмотрених, у невријеме започетих, а можда и намјерно планираних комунистичких провокација њемачке војне силе, је једини мотив о коме се на неки начин јавно говорило у бившој комунистичкој Југославији. Додуше, и о тој трагедији у којој је страдала искључиво српска младост и њени професори говорило се више из комунистичке перспективе отпора према окупатору, него из перспективе истинске трагедије у сваком смислу.

О страдању крагујевачких ђака, искрено и са болом и у стиховима, и у души, без и најмањег идеолошког призвука, пјесму Крвава бајка, свега неколико дана након саме трагедије испјевала је Десанка Максимовић. За разумијевање ове пјесме је посебно значајан и Десанкин аутентични запис о томе како је и када је настала та пјесма.

Много касније је настала Радовановићева поема Крагујевац, посвећена директору крагујевачке учитељске школе у којој слику крваве бајке видимо с друге стране, из визуре идеализованог лика професора крагујевачких ђака који добровољно одлази у смрт са онима због којих и постоји, са својим ђацима, пркосно завршавајући своје посљедње обраћање целатима стиховима

Пуцајте,
ја и сад држим час.

(Радоје Радовановић, Крагујевац)

Поетске слике инспирисане сјенима српских мученика се не исцрпљују пјесничким поклоњењима пред логорима и јамама у којима су Срби страдали, нити на мјестима других масовних злочина, оне се јављају и као поетска свједочења индивидуалних патњи које прерастају у универзални бол попут оних изражених у Назоровој Мајки православној, у Горановој Јами или у Стојанки мајки Кнежопољки Скендера Куленовића.

Универзални бол, патња и стрепња нису завршене нестанком ратног вихора на брдовитом Балкану. Пјесник мотиве појединачног и колективног народног страдања налази у језивим реторзијама и масовним злочиначким обрачунима нове комунистичке власти са неистомишљеницима у "слободној", идеолошки суровој новој држави у којој се на изузетно бруталан начин убијају сви неистомишљеници комунистичке идеологије. О тим страдањима и српским мученицима потресно свједоче не само сјећања народна, него и стихови Момира Војводића у пјесми Пасје гробље.

...а у Колашину, крај Таре у Лугу
кинуше у цичи ноћима да путе
по црном списку изабране људе
и да их без суда осуђене суде
за примјер слободним устима да ћуте;
да им руке, ноге и главе стуцају,
ваде златне зубе и прсте кидају
с прстењем, и чапре живима скидају,
туку маљевима, кољу и буцају;
трапе полуживе у плитке гробове,
да их раскубају лисице и вуци,
једу пси скитачи и луде у муци...

(Момир Војводић, Пасје гробље)

Али савремена појединачна трагедија је најснажније изражена у поезији Добрице Ерића и то у пјесми Чико ја тебе гледам с неба посвећеној малој Милицы Ракић убијеној трогодишњој дјевојцици у њеном стану у Батајници код Београда за вријеме НАТО операције са ироничним називом "Милосрдни анђеол" 1999. године. Та узвишена и надасве

болна поетска исповијест не оставља никог равнодушним, јер се управо пјеснички субјект, та малена и трагично настрадала беба, Милица Ракић, обраћа "пилоту убици" ријечима

Чико, ја сам онај цвет – беба
Који си убрао у Батајници.

пркосно завршавајући своју исповијест стиховима

Да ти кажем још само ово
Па иди и заборави ме
Мама ће да ме роди поново
И даће ми још лепше име!

(Добрица Ерић, Чико ја тебе гледам с неба)

Универзални, свевремени и исконски бол који произилази из дјечјег страдања и патње нејаких кондензован је такође у поезији Добрице Ерића.

Плачи, Вољена Земљо и Сузама осветли
Мисао која тиња у свакој нашој жељи
Од свих Суза које сад капљу по Планети
најтужније су Дечје Сузе у Мојој Земљи.

(Добрица Ерић, Плачи вољена земљо)

Али није тај бол кондензован само у њој, у Ерићевој пјесми. Посебно снажне слике исконског бола помијешаног са узвишеном жртвом положеном на престо народне слободе присутне су и у поезији Рајка Петрова Нога.

Гробља су Ти понијела С хумки свјетлост вије
На рукама удовице посмрче се смије
Из колјевке на замјерке Твој рукосад ниче

За ждралима одлетјелим ждраловићи криче
Невесиње невен сије Ти коприву сади
У гробове јединака Кућо Сирочади

(Рајко Петров Ного, Извјештај владике захумско-херцеговачког)

И управо та посмрчад су она исконска и бесмртна народна снага, пупољци новог живота и узвишена нада која, у то смо више него сигурни, неће дозволити да нас неки нови, планирани или непланирани заборав, како то Рајко Петров Ного у Сонету крстоносцу рече, све одведе "стрмоглаво – у јаме у дубину" и то заувјек.

ИЗВОРИ

1. Пред сјенима српских мученика – Поетска руковет (Приређивач, Раде Р. Лаловић), СПиКД "Просвјета" Фоча и ЦКИ Фоча 2017. године
2. Свети Владика Николај Велимировић, Ђердан од мерџана, Служба новомученицима српским (http://www.jasenovac-info.com/bogosluzenje/sluzba_Novomucenicima.pdf.)

Rade R. Lalovic, adviser

Serbian poetry of suffering

Summary

In this paper, outlined, key places and motives of the Serbian poetry of suffering that our people survived in the fascist death camps and other places are considered, just because more than anything they loved freedom.

Lyrics are taken from the only existing poetry anthology of this type under the heading „ Under the shadows of Serbian sufferer“ in which are selected verses dedicated to Serbian suffering.

Key words: poetry, suffering, Under the shadows of Serbian sufferer